

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/2.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

Paul Gauguin, *Vahine no te tiare*, 1891, 70 x 46 cm, olieverf op doek, Carlsberg Glyptotek, Kopenhagen
© Sabam Belgium 2015.

H HET OOG VAN DE DICHTER

“VAHINE NO TE TIARE” VAN M. VASALIS

Als ik haar zie, rechtop gezeten,
zwart voor een rode achtergrond
vrouw met het rustige gelaat,
lijkt ieder ander mij verbeteren,
onzeker en te snel verwond.

Haar voorhoofd is een koopren plaat,
een schild waarachter haar gedachten
naakt en gehurkt liggen te wachten;
boven de wallen van haar wangen
de bruine ogen, onbevangen,
zonder glimlach, zonder woede
stil en helder op hun hoede.
Van reserve en geduld
is haar dichte mond gevuld.

Nog weet zij niet wat haar verraadt:
zij beseft niet, dat haar hand
sluimrend op haar schoot – zo smal
met een bloem tussen de vingren –
in extase en in haat
onverwacht een dolk zal slingren
naar wie zij beminnen zal.

Uit: *Verzamelde gedichten*, Uitgeverij G.A. van Oorschot, Amsterdam 2006.

In december 1940, driekwart eeuw geleden, verscheen een gedichtenbundeltje dat uniek zou blijken. Er stonden in *Parken en woestijnen* van M. Vasalis (Den Haag 1909 - Roden 1998) slechts 21 gedichten, maar nooit eerder en later verscheen er een debuut dat binnen een jaar tien keer herdrukt werd. Het was bovendien een bundeltje waarvan de helft van de gedichten nu nog steeds klassiek is – evenmin ooit vertoond. Ik breng een paar titels in herinnering: ‘De dood’ (die op interessante dingen als spijker en touw wijst), ‘De idioot in het bad’ (met zijn opgetrokken schouders), ‘Het ezeltje’ (met zijn lange, amberen ogen), ‘Afsluitdijk’, waarover een onvergetelijke bus als een kamer door de nacht rijdt, en ‘Fanfare-corps’, waarin “onverbloemde voor elk verstaanbare muziek” ten gehore wordt gebracht. Wie kent ze niet? Zeven jaar later volgde *De vogel Phoenix* en na nog eens zeven jaar, in 1954, *Vergezichten en gezichten*. Daarna werd gezwegen: de dichteres koos voor haar veeleisende beroep (kinderpsychiater) en, belangrijker, was van mening dat haar commentaar op grond van haar ervaringen en verkregen inzichten na de oorlog even overbodig was als het afstrijken van een lucifertje bij een brand. Na bijna dertig jaar zwijgen, in 1982, werd haar verrassend de P.C. Hooft-prijs toegekend. Daarmee werd een oeuvre van slechts honderd gedichten bekroond, het kleinste ooit.

In 2002 volgde, voor kenners niet helemaal onverwacht, een postume herstart met *De oude kustlijn*. Ze haalde haar oude niveau daarin meestal niet, maar bijvoorbeeld wel in de onvergankelijke verzuchting: “De zomerwei des ochtends vroeg. / En op een zuchtje dat hem droeg / vliegt een geel vlindertje voorbij. // Heer, had het hierbij maar gelaten.” Het figureert in overlijdensadvertenties weliswaar minder vaak dan “En niet het snijden doet zo’n pijn / maar het afgesneden zijn” uit ‘Sotto voce’ (uit *Vergezichten en gezichten*) en ‘Sub finem’, het slotgedicht uit *De oude kustlijn*, waarvan de laatste woorden zijn: “Het werd, het was, het is gedaan”, maar is minstens zo treffend.

‘Vahine no te tiare’ uit haar debuut is geïnspireerd op het gelijknamige schilderij uit 1891 van Paul Gauguin (1848-1903). Het is een van Vasalis’ drie beeldgedichten; de twee andere zijn gewijd aan etsen van Hercules Seghers en staan in haar laatste bundel. Aanvankelijk stond de naam van de schilder onder de titel vermeld, maar opvallend genoeg ontbreekt die handreiking vanaf de vijftiende druk uit 1961, de eerste bij Van Oorschot. Het schilderij waarvan de titel in vertaling ‘Vrouw met bloem’ luidt, is een van de eerste die Gauguin, op zijn “anti-moderne queeste”¹ naar het onbedorven, natuurlijke en authentieke leven op Tahiti beland, op dat Polynesische eiland maakte.

Vasalis, die in het eerste gedicht uit de bundel ‘Drank, de onberekenbare’ (een opvallend thema voor een keurige jonge arts) zich al vereenzelvigd had met een “ingetogen, bruine bruid / van Tahiti, of Molukken...” (evenmin een vanzelfsprekendheid), geeft in ‘Vahine’ eerst een globale indruk van de jonge vrouw op het schilderij en loopt haar vervolgens van boven naar beneden na, van koperen voorhoofd tot sluimerende hand. De eerste twee strofen beginnen met een beschrijving die wordt gevolgd door een

interpretatie. In de derde strofe vindt er een duidelijke omslag plaats: van geïnterpreteerde beschrijving van de buitenkant van de vrouw, haar gezicht met name, naar het innerlijk. De ‘Vrouw met bloem’ is er zich niet van bewust dat ze haar nu nog zo lieflijk lijkt, want “bebloemde” hand zal gebruiken als moordwapen. Achter de exotische vrouw met het serene uiterlijk gaat de toekomstige moordenaress van haar geliefde schuil.

De manier waarop het gedicht is opgebouwd is typerend voor Vasalis: vaak begint ze met een beschrijving van iets wat haar treft, of het nu een ezeltje, een vissenkomp of een onweer is. Of een vrouwenportret van Gauguin. Het beschrevene krijgt een symbolische waarde, soms zelfs een confronterend, openbarend karakter voor haar. Het is nooit alleen maar zichzelf, maar het voert haar doorgaans naar haar eigen diepste “ik”, haar eigen kern. Die zou je kunnen kenmerken met de slotregel uit Paul van Ostaijens ‘Vers 6’ uit *De feesten van angst en pijn* (1921): “Ik wil bloot zijn / en beginnen.” Met dat primitieve verlangen kom je ook in de buurt van de latere Gauguin. Vasalis kon, anders gezegd, twintig jaar na Van Ostaijens even slecht postzegels verzamelen als de Antwerpse experimenteel, versregels als “Niemand weet, hoe vreeslijk wild / ik met los haar loop te rennen” (uit ‘Drank, de onberekenbare’) en “wegdansen zonder te bezinnen” (uit ‘Voorjaar’ in diezelfde bundel) wijzen daar al op. Ze heeft iets teugelloos, uit de band springerigs, grensoverschrijdends, duisters soms ook, evenals haar bloemenvrouw. “Ze beleed”, aldus Léon Hansen in ‘Zelfportret als een Polynesische’, net als Gauguin “de mythe van de vitaliserende kracht van de verre, exotische cultuur.”² Hij ziet in ‘Vahine no te tiare’ “de kroniek van een aangekondigde dood”, te weten “de moord op de minnaar”.³ Ik zie het gedicht eerder als een kroniek van een aangekondigde moord. En dan geen moord op de minnaar, maar op de beminde: de dolk wordt geslingerd “naar wie zij beminnen zal”, het slachtoffer, niet naar wie haar bemint, de dader. De sfinxachtige, later liefhebbende, vrouw staat het hele gedicht centraal; zij is het die het initiatief neemt. Zij is *femme fatale* en *belle dame sans merci* in een, en ze is in die hoedanigheden vooral degene die het heft in handen houdt, al weet ze dat zelf niet.

Een intrigerend zwart-romantisch zelfportret.

ANTON KORTEWEG

Noten

- 1 De term is afkomstig uit Léon Hanssens indrukwekkende studie over de poëzie van Vasalis, *Een misverstand om in te geloven* [Amsterdam 2006], waarin hij, kort gezegd, overtuigend aantoont dat haar gedichten veel minder meisje-studente- en damesachtig zijn, veel minder braaf en veel verontrustender, dan de Vijftigers en daarna W.F. Hermans en Gerrit Komrij ons wilden doen geloven.
- 2 In a.w., p. 68.
- 3 A.w., p. 63.